ہ ماہی
سرائیکی
بہاولپور
ہݨ تھی فریدا شاد وَل
مونجھاں کوں نہ کر یاد وَل
جھوکاں تھیسن آباد وَل
ایہا نئیں نہ وسی ہک منٹ

سرزمین بہاولپور پر
علوم اسلامی کی معیاری درسگاہ
مدرسہ انوار القرآن الکریم
نزد ریڈیو اسٹیشن بہاولپور
شعبہ حفظ و ناظرہ ، تجوید و قرأت
درس نظامی فاضل عربی میں
تعلیم جاری ہے
پرائمری سے ایم اے تک طلباء کی رہنمائی کیجاتی ہے
طعام و قیام کا معیاری بندوبست ہے
قاضی محمد غوث
خادم مدرسہ
انوار القرآن الکریم
نزد ریڈیو اسٹیشن بہاولپور

بیاد :- سیّد نذیر علی شاہ مرحوم

سہ ماہی

سرائیکی

بہاولپور
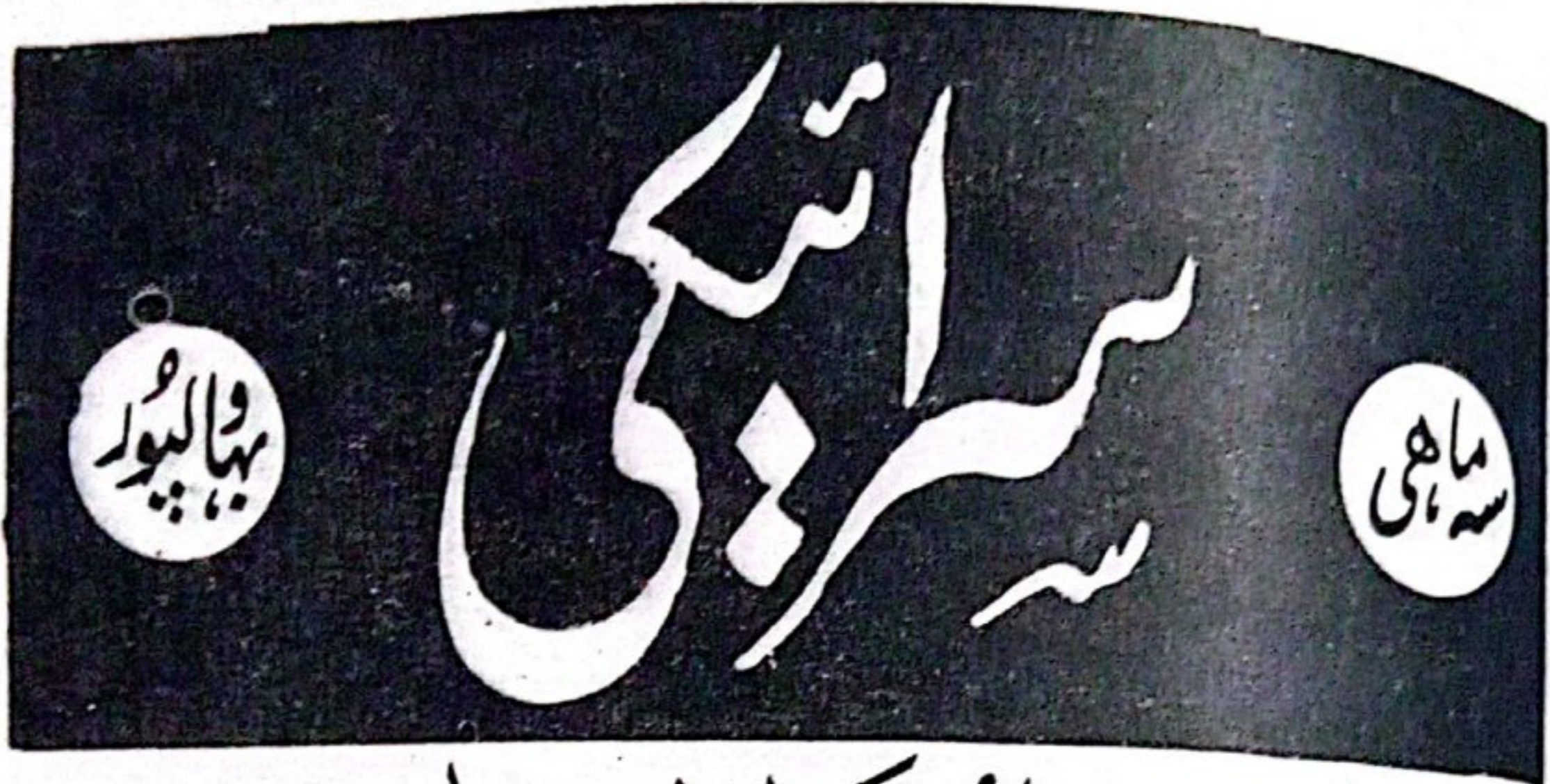
ترجمانِ سرائیکی ادبی مجلس

جلد نمبر ۲	اکتوبر، نومبر، دسمبر سنہ ۱۹۹۰ء	شمارہ نمبر ۶

نگران ـــــــ نصراللہ خاں ناصر (اعزازی)

مدیر ـــــــ سیّد دین محمد شاہ

ـــــــ نواز کاوش (اعزازی)

منیجر سرکولیشن ـــــــ اجمل ملک (اعزازی)

مشیرِ قانون عبدالقیوم اعوان

قیمت فی پرچہ ڈاہ ۱۰ روپے ، سالانہ پنجھاہ ۵۰ روپے

رابطہ دفتر "سرائیکی" جھوک سرائیکی بہاولپور

رانجھن ماہی دا جلوہ ہر پاسے کھنڈیا ہے   زیر زبر سب آسے پاسے ہوندا. نور نظارہ ہے

ہر جا رانجھن ماہی ڈسدا

زیر زبر سب آسے پاسے   جلوہ نور الہی ڈسڈا
ہر صورت ہر وضع شکل وچ   بانکا یار سپاہی ڈسدا
جے میں اپنے آپکو ڈیکھاں   ڈھولن یار کمائی ڈسڈا

نظر حقیقی کھول ڈیٹھو سے   ہے ہر صورت حق موجود
مشرب شیخ اجل اکبر دا   جاتے اصل اصول فقر دا

حضرت خواجہ عاقل جوگی

تندیر

ز، ب، سا ویزن محمد شاہ

بسم اللہ الرحمٰن الرّحیم

الحجرات ۴۹

یَاَیُّھَاالَّذِینَ اٰمَنُوا اجتَنِبُو اکَثِیراً مِّنَ الظَّنِّ اِنَّ بَضَ الظَّنِّ اِثم وَّلاَ تَجَسَّسُو وَلاَ تَغتَب بَعضُکُم تَعضاً اَیُحِبُّ اَحَدُکُمْ اَن یَّا کُلَ لَعمَ اَخیِہِ مَیتاً فَکَرِھتُمُوہ وَاتَّقُوااللہ اِنَّ اللہَ تَوَّبُ رَّحِیمٌ ہ

اے ایمان والو، ڈھیر گماناں کنوں بچو، بے شک بعض گمان گناہ ہن، اتے نہ جاسوسی کرو، اتے نہ غیبت کرن بعض تساڈے بعض دی۔ کیا تساں پسند کریسو جو آپڑیں مردہ بھرا دا گوشت کھاؤ، چنانچہ ناخوش رکھیسو تساں اوکوں۔ اتے اللہ کنوں ڈرو، بے شک اللہ ول آون والا مہربان ہے

O you who believe, avoid most of suspicion, for surely suspicion in some cases is sin; and spy not nor let some of you backbite others. Does one of you like to eat the flesh of one's dead brother? You abhor it ! And keep your duty to Allah, surely Allah is Oft-returning (to mercy), Merciful.

یَاَیُّھَاالنَّاسُ اِنَّا خَلَقنَکُم مِّن ذَکَر وَّ اُنثیٰ وَجَعَلنَکُم شُعُوباً وَّقَبَائِلَ لِتَعَرَفُوا اِنَّ اَکرَمَکُم عِندَاللہِ اَتقٰکُم اِنَّ اللہ عَلِیم خَبِیرہ

بے شک اساں تہاکوں ہک مرد اتے ہک عورت کنوں پیدا کیتے۔ اساں تہاکوں قبیلے اتے کنبے بنڑا ئن تاں جو ہک بئے کوں سنجانڑو بے شک تساں وچوں سب توں زیادہ عزت والا او ہے جیہڑا سب توں زیادہ پرہیز گار ہے۔ بے شک اللہ جانڑ والا، خبردار ہے۔

O mankind, surely We have created you from a male and a female, and made you tribes and families that you may know each other. Surely the noblest of you with Allah is the most dutiful of you. Surely Allah is Knowing, Aware.

اداریہ

ہمارا خیال تھا کہ محاورے بس یونہی ہوتے ہیں۔ ان میں الفاظ کا دلچسپ ہیر پھیر ہوتا ہے ورنہ ان کا حقیقت سے کوئی واسطہ نہیں۔ مگر ہمارا خیال غلط نکلا۔ مثلاً "نیکی کر دریا میں ڈال" یہ الفاظ کی ایک سادہ سی بندش معلوم ہوتی تھی۔ بچپن سے پڑھتے سنتے آئے ہیں۔ مگر اس کی تفسیر جس طرح آج ہم پر عیاں ہوئی ہے پہلے کبھی نہیں ہوئی تھی۔ بلکہ گمان یہ ہے کہ "دریا" کا اشارہ ہی دریائے ستلج کی طرف ہے۔ جس کے کنارے ہم آباد ہیں۔

ہم اس محاورے کا مطلب یہ سمجھ سکے ہیں کہ "سرائیکی" کے لئے کام کرو۔ سرائیکی کتب اور رسالے چھاپو۔ تقسیم کرو، اور مفت تقسیم کرو۔ ہمیں زبانی شاباش، لفظی قدر دانی کے علاوہ اپنے کرم فرماؤں سے کچھ حاصل نہیں ہوا۔ ہم محنت کرتے ہیں۔ اپنا پیسہ اور وقت صرف کرتے ہیں، نقصان اٹھاتے ہیں، باز نہیں آتے۔ نیکی کرتے اور دریا میں ڈالتے جاتے ہیں۔

الحمدللہ نئی ادارت کے زیر اہتمام و انصرام ہمارے سہ ماہی "سرائیکی" نے اشاعت کا ایک سال مکمل کر لیا ہے۔ حکومت پنجاب کی مالی معاونت سے اس کے اخراجات کا حل نکل سکتا تھا مگر سرکار نے منہ پھیر لیا ہے۔ ملک کے جو حالات ہیں سب سے سامنے ہیں۔ قومی یکجہتی داؤ پر لگی ہے۔ اپنی قومی زبان اپنے ہی وطن میں اجنبی ہے۔ اردو کو مٹانے کے لئے فتنے کھڑے کئے جا رہے ہیں۔ خود رو انگلش میڈیم سکول اس دیدہ دلیری کی واضح مثال ہیں۔ اب جبکہ، پاکستان ہمارا ہے،

زبان انگریزی کی ہے۔

لباس یورپین ہے،

پیسہ امریکہ کا ہے۔۔۔۔ پھر؟

نصیب اپنا اپنا۔۔۔۔۔۔۔۔

جو نصیب میں ہے وہ مل کر رہے گا۔

بھی ہمیں تو پاکستان سے پیار ہے اس کے ذرے ذرے سے پیار ہے۔ ہمیں اس کی ٹھنڈی ہو
سے پیار، ہمیں اس کی جھلسا دینے والی لو سے بھی پیار ہے۔ ہمیں اپنی زمین آسمانوں سے بھی پیاری
ہمیں اردو سے پیار ہے۔ ہمیں پاکستان کی تمام علاقائی زبانوں سے
ہے۔ تمام علاقائی لباسوں سے پیار ہے۔ ہمارا سینہ فخر اور انبساط سے تن جاتا ہے، جب ہم اپنے اہل
مختلف لباس دیکھتے ہیں، مختلف بولیاں سنتے ہیں۔ مختلف لباس اور مختلف بولیاں دراصل یہ دعامن
ہیں کہ ہمارا ملک کتنا وسیع ہے، کتنا مالا مال ہے، اور کتنا خوش بخت ہے۔

اس قدرت نے خاک سے کیا کیا رنگ پیدا کئے۔ مختلف صورتیں، مختلف آوازیں۔۔۔ رنگ
خوشبو۔ رب تعالیٰ نے ہر طرف کروڑوں انسان، حیوان، پرند، چرند پیدا کئے۔ لاکھوں شہر، بستیاں
ہیں۔ اس بھرے میلے میں، ہم کیا چاہتے ہیں، صرف یہی ہم ہوں، اور کوئی نہ ہو؟

اپنے اہلِ وطن کو بار بار باور کرا رہے ہیں کہ ہم "سرائیکی" کے فروغ اور ترویج کے لئے کیوں کام کر
ہیں۔ یہ اس لئے کہ ریت میں دفن خزانوں کو تلاش کیا جائے۔ یہ خزانے پاکستان کا سرمایہ ہیں۔ پاکستان
کی ملکیت ہیں، ہم سب کے کام آئیں گے۔ ریت میں جذب کرنے کی صلاحیت ہے یہ سب جانتے ہیں
اس طرف بہت کم لوگوں نے توجہ دی ہے کہ "اسلام اور ریت" میں کتنی نسبت ہے۔

اسلام، پاکستان کا نظریہ ہے۔ اسی لئے تو کہتے ہیں کہ چولستان، پاکستان کی قوت ہے۔ سرائیکی
وسیب ملک کا وفادار ہے۔ ملکی سالمیت کا نشان ہے۔ آنے والا وقت بتائے گا "سرائیکی" کیا ہے۔ اس
کے اندر کتنی قوت ہے۔ اور اس کی قوت سے پاکستان کے اندر کیسی ایمان افروز حرارت پیدا ہو سکتی
ہے۔

مگر افسوس کہ بعض حضرات ہمارے راستے میں کانٹے بکھیر رہے ہیں۔ ہم صبر کرتے ہیں اور منت
کرتے ہیں۔ نقصان اٹھاتے ہیں، باز نہیں آتے۔ نیکی کرتے ہیں اور دریا میں ڈالتے جاتے ہیں۔

گالھ مہاڑ

لفظ معتبر حوالہ ہے ایندا احترام بہوں ضروری ہے۔ دنیا دی ہر زبان وچ لفظ ایرے وانگوں جیہندے تے ادب دی عمارت بنائی گئی ہے۔ اساڈے بہوں سارے سنگتی ایں لفظ دی عزت ودھاون کیتے اخبار تے رسالے کڈھیندن۔ تے سوہݨیں گے سنگرے سنگرے ادب کوں اساڈے سانتریں پیش کریندن، کجھ اساڈے بھرا انہاں وچ لفظ دی حرمت دا احساس شاید بھل ویندن، تے لفظاں دی شکل تے ایناں دی صورت کوں ونجاتے لکھݨ جیویں "نہ برف" کوں "ورف" لکھدن ایندے علاوہ "تے" کوں "تئیں" دا لہجہ ڈیندن، لہجہ ضرور ڈیو سائیں پر لفظ دی اصل صورت کوئی نہ بدلو، اگر اساں ساریاں نے اے نازک تے طے شدہ مسئلہ چا گھدا تے اپݨیں مرضی نال لفظاں دی شکلاں کوں تبدیل کیتا تاں اساں اپݨیں سنجان نہ کرسگسوں، ایں واسطے اساکوں ہک اصول دے تحت ایں مسئلہ کوں حل کرنا پوسی بلکہ حل کیا کرنا پوسی اے حل شدہ ہے جیندے اتے اساڈے مہاندرے ماہر لسانیات متفق ہن۔ اساکوں توقع ہے جو اساڈے بھرا ایں گالھ دا خیال رکھیسن۔

سئیں ڈوجھی گالھ اے ہے جو "سرائیکی" توہاڈا اپݨاں پرچہ ہے۔ تے اے توہاڈیاں سوہݨڑیاں تحریراں نال اساں سجاتے توہاڈی خدمت وچ پیش کریندے ہیں۔ اساڈے لکھاری بھرا ایں پاسے توجہ نی پے کریندے سئیں اساں منتظر ہیں توہاڈیاں تحریراں، دے مشوریاں دے تے خطاں دے۔ اساڈا خیال ہے جو اساں آئندہ شمارہ "افسانہ نمبر" کڈھوں، کیا تساں ایں خصوصی نمبر کیتے اساکوں اپݨیں افسانے یا مضامین یا کوئی تحریر بھیجوسو، اساں تانگی ہیں۔

آج دا دور سائنس دا دور ہے۔ خلا دی تسخیر دا دور ہے تے مہنگائی دا دور ہے۔ کاغذ مہانگا تھی گے کتابت تے طباعت دی مشکل تھی گئی ہے۔ ایں صورت وچ ادب دی کچہری گھِن تے تہاڈے کول باقاعدہ گی نال حاضری ڈیونا کوئی آسان کم کئنی پر اساں تاں ایں خدمت دا تہیہ کیتا ہویا ہے ہن تساں اساڈے قدم نال قدم ملاوٌ۔ اساڈی معاونت کرو۔ زبان کوں اگوں سوروں، اگوں ودھاوٌ۔

اگر ستاں اساڈے نال پیر ملاتے ٹرے تاں یقین کرواساں توہا کوں کڈاہیں مایوس کینا کریسوں۔

اپنڑیں لکھتاں اسا کوں جلدی لکھ پٹھو۔

تے سرائیکی کوں بیان تک دی پجاوٌ۔ شکریہ

توہاڈا نواز کاوش

دلشاد کلانچوی

خواجہ غلام فرید دا مشاہدۂ فطرت

کائنات دیاں ساریاں شئیں بندیاں کیتے بنڑائیاں گئن اتے بندے انھاں کوں انپڑیں قبضے وچ کرن تے انھاں کوں ورتن کیتے پیدا کیتے گئن۔ اللہ تعالیٰ نے کیا کیا بنڑائن تے کیا نہیں بنڑائے، تے کجھے کجھے بنڑائن تے ہک تو ودھ بنڑائن۔ باغ بغیچے بنرائن، گل پھل بنڑائن۔ تے رنگ تے خنشبو آں بنڑائن۔ چھڑا روہی دو چا دیکھو، پرے پرے توڑیں در گھیا ہویا میدان، دل ایں میدان وچ پٹے، ٹوہے، ریتاں، سارا سنج بیابان، دل ایہ ڈیکھو، جو برسات دا موسم آوے تاں بدلاں دیاں گاجاں ہوندن، بجلی دے لشکارے، مینہ دس پودے، تاں سبے بوٹے سارے تھی آندن، گھاجم پوندے پھل پھل لگ پوندن اجے حالات وچ روہی دا ہر ذرہ آپڑیں بہار ڈیکھیندے، اتھوں دیاں چاند ٹریاں راتیں تاں جواناں کوں پاگل بنڑا چھوڑیندن، گویا اتھوں دی ہر شئے مست کر ڈیہندی ہے۔ تے زندگی کوں ودھن پھلن دی ہمت تے حوصلہ ڈیوندی ہے۔

قدرت دا ہک نظام ہے جہڑا چلدا پے۔ فطرت دے مظاہرین۔ جو آدمی کوں حیران کر ڈیںون۔ آدمی دا دل خوش تے اکھیں پر نور تھی ویندن، خواجہ غلام فرید علیہ رحمت نے اجے مظاہر فطرت تے مناظر قدرت سارے اپڑیں کلام دے حوالے نال واہ واہ نقشے چھکن، تصویراں بنڑائن، ایہ بند ملاحظہ ہووے۔

ہر ہر قطرہ آب کوثر گرد غبار ہے مشک تے عنبر کرڑ کنڈا شماد صنوبر ساری شکل بہار دی ہے

کوئی وی سچا شاعر ہووے، مناظرے قدرت تے مظاہر فطرت دا والہ تے شیدا ہوندے بلکہ میں تاں سمجھداں جو انہاں دا مطالبہ تے مشاہدہ اوندے کیتے فرائض وچ ہوندے۔ خواجہ علیہ رحمت ہک۔ سچے شاعر ہن۔ او فطرت پرست ہن۔ مشاہدہ فطرت دے شیدائی ہن۔ انھاں کوں مظاہر قدرت نال پیار ہا۔ تے انھاں انھاں نظریاں تے جلویاں کنوں بھوں کجھ حاصل کیتے۔ انھاں کوں وطن نال وی بھوں پیار تے وطن دے مناظر قدرت نال وی پیار ہا۔ وطن دا ہر منظر انھاں کیتے جنت لگا ہا۔ ایہ مناظر انھاں دے دل کو سنیدے تے انھاں دی روح کوں تازگی بخشیندے ہن۔ خاص کر روہی وچ برسات دا موسم تاں انھاں کیتے روح افزا ہوندا

ہا۔ ایہ موسم انہاں دیاں قلبی وارداتاں موسم ہوندا ہا۔ بدل تے بجلی کنوں حسن تے عشق دے استعارے بزم تے بھی کالہ کیتی ہے، تے انوکھی کیفیت پیدا کیتی ہے، ایہ شعر ڈیکھو:۔

بدلے در دوں رودن　　　بجلی اکھ مارے، مسکاوے

خواجہ علیہ رحمت کیتے مناظر قدرت تے مظاہر فطرت دی جھولی وچ سکون تے محویت دا عالم ہوندا ہا ساون بھر روم وچ روہی وچ مینہ وس پوندا تاں انہاں دی قلبی کیفیت دا اندازہ کرن دی مشکل تھی ویندا تے دل وی بے چین تھی ویندا ہا۔ حسن ازل دی کشش وی ودھ ویندی ہے برسات وچ کھمن دی دلکشی وی ودھ ویندی ہے۔ روہی جیہے وسیع تے ریتلے میدان وچ ایندی بئی بہار ہوندی ہے۔ کھمن دے متعلق اے تاثرات دے نقشے خواجہ علیہ رحمت دے شاعری وچ عام ملدن، ڈوں بند ملاحظہ ہوون۔

کھمنڑاں کھمن رنگیلیاں
رم جھم بارش باراں
بدلے گوڑھے سانورے
سارے سگن سہاگڑے
وچ برسات دیاں دھاراں
یا ملیم آیاراں
کھمدی کھمن فرید جھوکاں یاد پوون
اکھیں نیر ہنجوں کر برسات وسن
لکھ لکھ دا نہاں اتھم
جاں جاں ڈسم جھرمی۔

روہی دے انہاں پر بہار نظاریاں دی موجودگی وچ خواجہ علیہ رحمت کوں گویا ہک نویں زندگی مل ویندی ہئی۔ تے سارے غم تے ڈکھ بھل بھلا ویندے ہن تے خوش تھی تے اہدے ہن۔

ساون ایا، وٹھڑی روہی　　　یار تھی گلزار

خواجہ علیہ رحمت جھڑے ویلے فطرت دے حسین مناظر دا اظہار کریندے ہن۔ نال ہک روحانی کِک

تے اضطراری کیفیت محسوس تھیندی ہی۔ انہاں تاں روہی تے بے ٹوئیاں، ٹوبیاں، بچیاں، بوٹیاں دی خوبصورتی تے دلکشی کوں اپڑیاں کامیابی دی جان بنڑیا ہویا ہا۔ خوشبو دار پودے، جھاڑیاں تے گھاہاں دے حوالے نال اے کافیاں کوں پر تاثیر بنڑا گھندے ہن۔ قدرتی جم پوون والے پھل پھل، جنڈ کرائنہ پیلوں دے درختاں دی بہار ڈیکھ ڈیکھ تے رجدے نہ ہن۔ مینہ دے وسن کنوں پہلے دے ہک منظر دے متعلق دے ایہہ شعر ڈیکھو!

بدلے پورے مارڈکن دے
کجلے بھورے سوسوون دے
سارے طرفوں زور پون دے
سارے جوڑوں ساون دے
چکوے چکویاں، اغن پپیہے
کوئل، مور، چچونے، چیہے

سہنن، چکور چندور، بیہے
شاغل گیت سنڑاون دے

انہاں گالھیں کنوں ایہ وی ظاہر تھیندے جو خواجہ علیہ رحمت کوں سرو سمن، تے لالہ و سنبل وغیرہ نال پیار نہ ہا، تے نہ ادا پرانی فارسی غزل وغیرہ نال رغبت رکھیندے ہن، انہاں غیر ملکی شئیں کوں کڈاہیں پسند نیں کیتا۔ مشاہدہ فقرات دے حوالے نال انہاں کوں روہی دے رلن والیاں نال وی بھوں سارے شعر آکھن، تے آپڑیں جذبیاں تے احساساں دا بھرپور اظہار کیتے مثلاً:

ڈینہاں پنگھیاں سادیاں پیلیاں
راتیں کھمنڑیاں کھمن رنگیلیاں
گج گج گاجان گجن رسیلیاں
وقت سنگھار سہاون دے
روہی راوے، تھیاں گلزاراں

تھل چتر انگ وی باغ بہاراں
گھنڈ، تواراں، بارش باراں
چرچے وِدھاون گاون دے
چاندنی رات ملہاری ڈینہ ہے
ٹھڈیاں ہیلاں رم جھم مینہ اے
سونہڑی موسم لگڑا نینہ ہے
گئے ویلے، غم کھاون دے

خواجہ غلام فرید علیہ رحمت دا مشاہدہ فطرت محض مشاہدہ یا تجربہ نہ ہوندا ہا بلکہ انہاں وچ انہاں کوں حقیقت دی گول پھول ہوندی ہئی۔ اول توڑیں رسائی مقصود ہوندی ہئی۔ ایں گالھیں اہدن جو

اپڑی حقیقت گولھ توں
بے کوں نہ اصلوں پھول توں
دکھ یار ساڈا بول توں
آئیں نہ شک ہے محض پک

حقیقت دی گولھ عام انسان دی تکمیل کیتے وی ضروری ہے۔ بلکہ آپڑیں آپ کوں حقیقت وچ گم کر ڈیون ای انسانی زندگی دا مقصد و مطلب ہے۔ ع مشہور حدیث ہے جو "من عرف نفسہ فقد عرف ربہ" گویا ایں سمجھو جو فطرت دا وجود انسان دے وجود کنوں انج کائے نہیں انسان اپنے اندر جھاتی پاوے تاں خدا کوں وی سنجان سگدے، تصوف دی رو نال انسان کنوں الگ کوئی کائنات ای کائے نہیں انسانی داخلیت ای کائنات ہے۔ انسان توں باہر کہیں شے دی کوئی اہمیت کائے نیں۔ اتھاں انسان دی عقل دی مدد نال حقیقت تئیں رسائی نیں تھی سگدی کیوں جو عقل محدود شے ہے۔ ایں گالھوں وی انسان دا دل کم ای شے ہے، بس جیں طرح وی تھی سگے انسان اپنے آپڑیں کوں گولھے تے ول حقیقت دی تلاش کرے، ایں طرح او آپڑیں حیثیت متعین کرسگدے بلکہ کائنات وی اچا تھی سگدے۔ خواجہ غلام فرید علیہ رحمت نے مشاہدہ فطرت دے حوالے نال فطرت دی ظاہر ہئیت کوں اپڑیں شاعری دا موضوع نہیں بنڑایا قلب انسانی دے تاثرات تے واردات کوں اپڑاں موضوع بنڑائے آبادیاں وچ وحشت، ویرانیاں وچ انس تے محبت ایہ عشق دا خاصہ ہے۔ کیوں جو اتھاں ویرانیاں وچ عشاق دیاں اندرونی کیفیات نال رنگ بھرے ڈیندن۔

وشت ویرانے کتنے ڈرا کلے کیوں نہ ہوون۔ عاشق دیاں باطنی کیفیتاں دا انہاں نال سانگا بھی لگا ہوندے۔

وڈی تے بئی شاعری وی زندگی دے لامحدود منظراں تے فطرت دے عالمگیر مظاہریاں کوں اپݨاں موضوع بݨیندی ہے۔ محبت جیہے ازلی جذبے کوں اپݨیں فنی اظہار دا خوبصورت وسیلہ بݨائے۔ پر انہاں کالہیں دے باوجود خواجہ علیہ رحمت تے مناظر قدرت دے محض ظاہری ہئیت کوں موضوع سخن نہیں بݨایا۔ بلکہ انہاں دی بجائے قلبی اثرات کوں ہی ہمیشہ سامݨیں رکھ کے شاعری کیتی ہے۔ بدل تے بجلی دا حوالہ اجھوڑے آیاں یعنی بدل تاں آپݨیں درد دے ماراں روندے، تے نیر وہیندے، پر بجلی کھلاں کریندی ہے تے اکھیں مریندی ہے۔ حسن، عشق دا ایہہ حوالہ بہوں سوہݨڑے انداز وچ پیش کیتا گئے۔ ایں سمجھوجو خواجہ علیہ رحمت نے اپݨیں شاعری دے حوالے نال حسن دی صداقت فطرت و حقیقت دے اسرار و رموز دے پردے چا چھوڑیندے۔ قدرت دے نظام تے فطرت دیاں نظاریاں تے گوہری نظر ماری ہے!

خواجہ علیہ رحمت نے عام انساناں دے متعلق دی بہوں کجھ سوچیندے ہن۔ خاص کر جیہڑے اپݨیں بچپن تے سنجان کر کے انہاں مقام بݨا گھندن۔ تے قدرت دے نظاماں کوں اکھیں وچ بھر گھندن تے دل و دماغ انہاں دی ٹوہ کڈھیندن، ایہو جیہے تبدیلی دے بارے خواجہ علیہ رحمت کیا خوب آکھیے۔

جیں من اندر پایا پیا
دکھ پاپ سارا مٹ گیا
تھی محو اثباتی تھیا
رہندا فرید فرید بن

ایں منزل تے پہن دے بعد ایں کائنات کائنات نہیں رہندی اپݨیں حیثیت گم کر ڈیندی ہے۔
خواجہ علیہ رحمت خود تاں موجود کائنے نہیں اپنی ہستی کوں مٹا تے انہاں
جگ وہم خیال تے خواب ہے
سب صورت نقش بر آب ہے
تے بس اللہ دی ذات ہے۔ تے انسان دی کائنات ہے تے ایندی سنجان خود انسان دے اندروں ملدی ہے

خواجہ غلام فرید علیہ رحمت خوب کنوں خوب تر دی تلاش وچ رہین۔ بلکہ ٻنھاں کوں وی ایہوں سبق ڈیتے جو

ایڑیں ذات صفات کوں ڈیکھو
ایڑیں گروشناس اے!

یک مرحلہ ایہ وی ہے جو ایں تلاش حق وچ انسان کافی حیران تے ششدر رہ ویندے، ایندے مشاہدے تے تجربے دے بعد خواجہ علیہ رحمت ابدن۔

ہے محض مقام کبردا
بٹھ حیلہ درک تفکردا
رہا ئیں ڈو ٹکڑے ڈینہ
دو ہت نہ پا سبحان اللہ سبحان اللہ

ایں سمجھو جو خواجہ علیہ رحمہ ایڑیں آروں باروں دیاں شئیں دا مشاہدہ کیتا۔ غور تے فکر کیتا۔ استدلال تے وجدان کنوں کم گھدا، ول وی دل دی مراد پوری نہ تھائی۔ بلکہ بھوں حسرت . تے رہ گئے۔

اج دے انسان دی تے اوندی زندگی دی کایا پلٹ گئی ہے۔ خیالات تے جذبات بدل گئین۔ محبت دے سارے رشتے کھنچ گئن، زندہ رہن دی شدید خواہش وی ہے، تے موت تے دہشت وی ڈکھالی ڈیندی ہے۔ ایویں لگدے جو اساڈی زندگی ادھوری تھی رہ گئی ہے۔ بھرپور زندگی دا لطف نئیں رہا۔ انسان کوں وسیبی، معاشی، سیاسی پیچیدگیاں ولھیٹ گھدین۔ ادب یا شاعری ایندا علاج ہے۔ پر ایندے کیتے ہک نویں اپروچ یا ہک نویں انداز دی ضرورت ہے۔ اج دے ایٹمی دوز نے انسان کوں جہنم دے دروازے تے گھن تے آ کھڑا ئے۔ اج ضرورت ہے جو خواجہ علیہ رحمہ دے پیام دی عالمگیر پیمانے تے نشر و شاعت کیتی ونجے، تے انہاں دے کلام دے روح کوں سمجھیا ونجے، تے ایں کنوں جتی تھی سگے، فائدہ چاتا ونجے کیوں جو ایندے وچ ازلی تے آفاقی پیغام ہے۔ بیا ایہ جو خواجہ علیہ رحمہ دی شاعری وچ وسیبی گالھیں وی ہن، طبقاتی شعور وی ملدے، رومانی فضا وی موجود ہے، تے تصوف دی چاشنی وی ہے تے ایہ ساریاں شئیں ہک کامیاب تے بھرپور زندگی دی جان ہن۔

قاسم جلال

سرائیکی ناول دی ٹور

انسان جڈݨ دی ایں دنیا وچ اکھ بھالی ہے او کوں قصہ سݨݨ تے سناوݨ دا ڈاڈا شوق رہیے۔ پہلے تفریح دا کوئی انتظام نہ ہوندا ہئی۔ ہیں سانگوں لوک ہک ہئے کوں قصے سناتے جھٹ گزار گھندے ہن۔ ردھیے ودھن نال حیاتی دی ٹور تکھی تھیندی گئی تے لوکاں محسوس کیتا جو انہاں لمبے لمبے قصیاں دی کئی حد بندی کیتی ونجے۔ ایویں مافوق الفطرت عناصر مثلاً جن، پری، بھوت، دیہہ وغیرہ دی جاتے جیندے جاگدے کرداراں تے انسانی مسلیاں کوں کہانیاں وچ پیش کیتا گیا ایں طرحاں ناول دا مندڈھ بدھیا گیا یعنی کہانی اپنی ترقی یافتہ شکل یعنی ناول دے روپ وچ سامنے آئی۔

اٹھارویں صدی عیسوی وچ انگلستان وچ ناول لکھیجنا شروع تھیا نثری ادب دی اے دل چھک صنف انگریزی دے وسیلے نال اردو وچ آئی۔

سرائیکی لکھاریاں دے سامنے اردو ناولاں دے نمونے موجود ہن۔ انہاں ادب دیاں بیاں صنفاں دے نال نال ناول نگاری دے میدان اچ چونویں، سر کڈھویں تے نشابھر ناول نگاراں وچوں غلام حسن حیدرانی مرحوم، سئیں ظفر لشاری، سئیں ڈاکٹر منیر احمد علوی، اسمعیل احمدانی، سئیں فیاض حسین قاصر فریدی تے سئیں اقبال بانو ہوراں دے ناں بہوں اہمیت رکھیندن۔

سرائیکی زبان دے پہلے ناول دے متعلق دی رائے انجوانج ہے۔ کجھ نقاد آدھن جو سرائیکی زبان دا سب توں پہلا ناول "گلو" ہے جیکوں غلام حسن حیدرانی مرحوم لکھے۔

اے ناول ماہنامہ "سرائیکی ادب" ملتان وچ قسط وار چھپݨ شروع تھیا تے ول جلدی اے سلسلہ بند کر دتا گیا تے اوندا خلاصہ چھاپ ڈتا گیا۔ ایندے ترے مرکزی کردار گلو، اسلم تے جمعہ ہن۔ اے سرائیکی زبان دا پہلا جاسوسی ناول ہے۔ ایندے وچ جاسوسی دیاں گالھیں وڈی محنت تے مہارت نال لکھیاں گن۔ ایں ناول اچ ساکوں تجسس، وسیب دی عکاسی، تفریح تے تنقید دے رنگ ملدن۔ سئیں اسلم رسول پوری ہوراں دے بقول "دے مطابق" انہاں دے کردار زندگی دے کہیں لمحے وچ وی آپنی دھرتی ماتا نال بے وفائی نہیں کریندی تے نہ آپنی تہذیب دے زریں اصولاں دی خلاف ورزی کریندن۔

1971ء وچ سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور دی طرفوں باقاعدہ پہلا ناول "نازو" چھپیا۔ ایندے مصنف سئیں ظفر لشاری ہن، جیہڑے مشہور افسانہ نگار وی ہن۔ اے ناول 1974ء دے برصغیر دے ملکی ونڈارے دے پس منظر وچ لکھیا گئے۔

ایں ناول اچ ہک معصوم ہندو چھوہر دی حیاتی دے واقعے پیش کیتے گن۔ جیندے پیئو ماء ایں ہنگامے وچ قتل تھی چکے ہن۔ او بالڑی ظالماں دے ہتھوں چ گئی تے اوکوں ہک مسلمان۔ گامن اپنے گھر گھن آیا تے اوکوں پالیس۔ جوان تھئی تاں گامن دا بھتریجا اوندے نال محبت کرن پے گیا تے جھیکڑے اچ اوہر پئے گئے۔

ظفر لشاری ہوراں دے مشاہدے تے تخیل ایں ناول کوں عظیم ناول بنا ڈتے۔ انہاں اسلوب، موضوع، پلاٹ تے کردار وغیرہ دے حوالے نال فنی لوڑاں کوں پورا کرتے تحریر کوں چھکا ڈتے۔ ظفر لشاری دے ڈوجھے ناول "پہاج" اچ ساڈے وسیب دے ہک ہاں ساڑتے ڈکھالے مسلے کوں موضوع بنایا گئے۔ ساکوں ایندے وچ اندر لے جزبیاں تے فطرت دے منظراں دیاں دل چھک تے من بھاونیاں تصویراں ملدن۔ انہاں سرائیکی لفظاں تے محاوریاں دے ورتارے وچ ہک خاص سلیقے دا ثبوت ڈتے۔

جولائی 1976ء وچ ڈاکٹر منیر احمد علوی ہوراں دا ناول "آپنی رت جو پانی تھئی" سرائیکی ادبی مجلس بہاول پور چھاپیا۔ ایں مختصر ناول کوں ڈاکٹر علوی ہوراں وڈی محنت نال لکھے۔ سارے کردار معیاری ہن۔ پڑھن آلے کوں اے بھرواں احساس تھیندے جو وسیب اچ کیویں کھنڈیاں ہوئن۔ اسلوب سادہ تے تاثیر نال بھریا ہوئے۔ ڈاکٹر علوی ہوراں جے زبان دے حوالے نال معیاری لہجہ ورتیندے تاں ایں ناول دا سنہپ بیاوی ودھ ویندے۔ سئیں محمد اسماعیل احمدانی دا ناول "پھولیاں" 1983ء وچ چھپ تے سامنے آیا۔ ایں ناول وچ علامتی انداز اختیار کیتا گے۔ ایندے وچ آپ نال آپ گالھیں کرن دے ہنج چھی باب وی شامل ہن۔ "پھولیاں" ناول دے عام اصولاں دے مطابق نیں لکھیا گیا۔ ہیں سانگوں اے ہک منفرد انداز رکھیندے۔ ایندے وچ جاجا تے ہندومت تے ہندو کلچر دیاں گالھیں نظر دن۔

جولائی 1989ء وچ سئیں فیاض حسین قاصر فریدی ہوراں دا ناول "سانول" سانول سرائیکی ادبی اکیڈمی ڈیرہ شمس (رحیم یار خان) دی طرفوں چھپے۔ سانول وچ سرائیکی وسیب تے ثقافت دا بھرواں انداز پیش کیتا گے۔ سرائیکی دے ٹھیٹھ لفظاں دے ورتارے تے لکھت دی سادگی ایندے سنہپ کوں ودھا ڈتے۔ مجموعی

طور تے اے ہک کامیاب ناول ہے. سئیں اقبال بانو دا ناول "سانول موڑ مہاراں" سرائیکی ناولاں وچ سہناں ودھارا ہے۔

ایندے علاوہ سئیں دلشاد کلانچوی، بریگیڈئر سید نذیر علی شاہ مرحوم، سئیں سجاد حیدر پرویز تے بئے لکھاریاں دی بیاں زباناں دے شہکار ناولاں دے سرائیکی ترجمے، توبہ زاری، فردوس ٹھگالی تے عشق دے ونج انوکھڑے چھپ چکن۔

معلومات

عزیز فاطمہ

1۔ دنیا دا واحد ملک کویت ہے جیندے وچ کوئی دریا نہیں وہندا۔
2۔ دنیا دا واحد ملک سعودی عرب ہے جیندا پرچم کڈاہیں نوایا نہیں ویندا۔ کیوں جو اوندے اتے کلمہ شریف لکھیا ہویا ہے۔
3۔ دنیا دا سبھیں کنوں وڈا ریڈیو اسٹیشن B۔ B۔C۔ LONDON ہے۔
4۔ دنیا دا سبھیں کنوں وڈا شہر ٹوکیو جاپان وچ ہے۔
5۔ دنیا دا سب کنوں پرانا شہر دمشق ہے۔
6۔ دنیا دا قدیم ترین پرچم ڈنمارک دا ہے۔
7۔ دنیا دا سب کنوں وڈا نہری بن سکھر بیراج دا ہے۔
8۔ دنیا دا سب کنوں وڈا ہوائی اڈا جدہ (سعودی عرب) وچ ہے۔
9۔ دنیا دا سب کنوں مصروف ہوائی اڈا شکاگو (امریکہ) ہے۔
10۔ یہودیں دا نواں سال کڈاہیں جمعہ، اتوار یا بدھ کنوں شروع نہیں تھیا۔

نوروز ہک درویش تے بزرگ شاعر"

میاں محمد بخش نوروز سئیں ہک درویش تے فقیر بزرگ ہن، آپ سرائیکی دے موہاندرے شاعر ہن۔ آپ سرائیکی دے عظیم تے قدیم شعراء وچوں ہک عظیم تے مست موالی شاعر ہن۔ آپ نے سرائیکی شاعری کوں آپݨی سوچاندے پھلاں نال سیگاریا۔ سنواریا اتے بھوں اچا مقام تے گھن گئے۔ آپ نے سرائیکی شاعری کوں آپݨی فکر ذوق اتے شوق دے اتھے سونہڑیں ویس پوائے جو سرائیکی شاعری کوں ہک سنگرمی پنگرمی کنوار بنا ڈتا۔ جیندے کئی عاشق تے دیوانے بݨ گئے۔

ایں رسیلی تے چسولی زبان دے کئی متوالے آپدی شاعری دے مداح بݨ گئے۔ نوروز سئیں نے سرائیکی شاعری کوں ایں اچا مقام ڈتے جیویں کوئی گویا پہاڑ دی چوٹی تے چڑھیا ہووے اتے اوندی سرتان نال پوری وادی مسرور پئی تھیندی ہووے۔ پرانے زمانے دا اوموہاندرا تے درویش صفت شاعر مبارکپور کنوں ڈو ڈھائی میل ابھے پاسوں موضع اکرائی چاہ مراثی والا دے ہک غریب گھر وچ پیدا تھی چاہ مراثی والا ریلوے لائن کنوں ڈینہہ لاہ آلے پاسوں ہے۔

میاں محمد بخش نوروز ہک غریب خاندان نال تعلق رکھیندے ہن۔ قوم دے بھٹی پر زیادہ مشہور مراثی ہن۔ مراثی ایں واسطے ہن جو آپدے کجھ رشتہ دار مراثی ہن۔ آپ دے والد دا ناں غلام سرور صاحب ہا۔ آپ دے والد یا آل وچوں کہیں وی مراثی دا کم کائنا کیتا ہا۔ بلکہ آپ دے خاندان دے کئی افراد ریلوے وچ ملازم ہن۔ نوروز سئیں دا پوترا میاں رازق بخش جیرڑھا ہݨ تائیں جیندا حال حیات اے کجھ عرصہ پہلے محکمہ ریلوے وچوں ریٹائر تھئے۔

میاں محمد بخش نوروز سئیں اجاں بال ہن جو آپ دے والد غلام سرور فوت تھی گئے۔ اتے آپ یتیمی دی وٹھ وچ آ گئے۔ موضع اکرائی دے بااثر زمیندار ملاں پیر بخش مسن جیرڑھے اوں ویلے پندھراں سو وگھہ زمین دے مالک ہن۔ آپ کوں پالیا پوسیا۔ جئیں ویلے تیرھاں چوڈاں سال دے تھئے تاں آپ نے غلولی بنائی مٹی دے غلول بھاہ وچ پکا لال انگارہ بنا تے پکھیاں دا شکار کریندے ہن۔ آپ ملاں پیر بخش مسن

دے لاڈلے کمداراں وچوں ہک ہن۔ آپ دا ہر لاڈ ملاں صاحب پیندے ہن۔ کیوں جو ملاں پیر بخش نے
آپ دی یتیمی تے ترس کھاتے آپکوں پالیاں پوسیا ہا۔

ہک دفعہ وستی دیاں عورتاں کھوہ توں دلے بھرن آیاں تاں آپنے دتے کوں نشانہ بنایا تاں دلہ
ترٹ پیا۔ پانی مائی دے اتے وٹیج گیا۔ اوندے کپڑے بس گئے اتے آپ کھلن پئے گئے۔ عورتاں نے
ملاں پیر بخش کوں دھاں ونج ڈتی۔ آپ نے آکھیا۔ میں اونکوں سمجھاڈیساں ول ایویں نہ کریسی قدرت دا کرنا
ایں تھیا جو ہوں ڈینہہ حکیم قادر قریشی جیہڑے فقیر صاحب مشہور ہن۔ جلال پور پیر والا وچوں تشریف گھن
آئے۔ ملاں پیر بخش نے گالھیں گالھیں وچ آپنے مرشد کوں شکایت کیتی جو محمد بخش ہن کم وی نئیں
کریندا اتے علول نال عورتاں دے دتے تروڑڈیندے۔

نوروز سئیں کھوہ دی گادھی دی گدی تے بیٹھے ہن۔ فقیر صاحب نے کرامت والی نظر سٹی تاں آپ
گدی توں تلے ڈھہ پے۔ جوڑا ڈانداں دا روک تے آپ کوں ہک پاسے ہٹایا گیا۔ جئیں ویلے آپکوں ہوش آیا
تاں آپ بزرگ فقیر دے قدماں وچ آڈھے۔

کجھ ڈینہہ بعد قادر بخش فقیر روانہ تھئے تاں آپ ہوریں انہاندے پچھوں ٹرپئے۔ اتے جلال پور پیر والا
موضع شجاعت پور چاہ حکیماں والے پج گئے۔ اتے پڑھن شروع کیتونے۔

بعض لوکاں دا اکھان اے جو آپ چھی ست سال دے ہن۔ ملاں صاحب نے آپ کو آپنے بزرگ
فقیر صاحب کول پڑھن واسطے بھیج ڈتا۔ آپ نے پڑھائی گڑھائی شروع کر ڈتی۔ آپ فارسی دی پہلی کتاب
گلستان پڑھدے ودے ہن جو آپدی اوہا تعلیم وی مک گئی۔

نوروز سئیں ہک ڈینہہ آپڑیں استاد فقیر صاحب نال پڑھدے بیٹھے ہن۔ اتے فقیر صاحب گوڈیاں
تے سر رکھی مراقبہ بیٹھے کریندے ہن۔ کتاب گلستان پڑھدیں آپکوں لفظ بھل گیا۔ ترائے چار دفعہ پچھیا۔ پر
جواب نہ آیا ول استاد فقیر صاحب دا گوڈا ہلاتے لفظ پچھیا۔ فقیر بزرگ جلال وچ آتے آپکوں جھک تے ماری
چاٹ تاں آپدے ذہن دے سارے عیان کھل گئے ہوں ہکا چاٹ میاں محمد بخش کوں رنگ لاڈتا۔ آپ محمد
بخش نوروز بن گئے ہوں ویلے بیٹھے بیٹھے آپ نے آکھیا۔

ہن قادر بخش وسار نہیں ہک بخش تیڈا جوگ اے

بعض دا اکھان اے جو آپ نے اے ڈوہڑا آکھیا ہا۔

شوق شراب محبت دیاں میکوں گھٹیاں یار پلایاں
در میخانے وحدت والے سئے سئے چساں پایاں
بے خود قرب حقیقی دیاں بھر ڈتیاں یار صراحیاں
بخش تنبور تیا تن سارا جڈاں تاراں عشق ہلایاں

بس تعلیم اتھوں پوری تھئی گئی۔ جو رنگ لگبڑاں ہا۔ ہوں ہکی چاٹ نال لگ گیا۔ تعلیم دی بس کرتے شاعری نال سانگا جوڑ گھدا۔ نوروز سئیں آپنے استاد حکیم قادر بخش فقیر سئیں دے مرید بن گئے۔ اتے انہاندی خدمت اچ رہن لگ گئے۔ آپ انہاندی گھوڑی دی ڈیکھ بھال کریندے ہن۔

نوروز سئیں حضرت خواجہ غلام فرید سئیں دی خدمت وچ اکثر اندے ویندے رہندے ہن۔ خواجہ فرید کوں روز ڈیہاڑی نویں چیز لکھ تے ڈکھیندے ہن۔ ایں واسطے خواجہ سئیں نے آپدا تخلص بخش دی بجائے نوروز رکھیا۔ آپ خواجہ سئیں بارے لکھدن۔

سکدیں سکدیں عمر ہوئی ول ماہی یاد نہ کیتو
غم لٹی تے ڈکھ کٹھی کوں جھات تے جھات نہ کیتو
جھوکاں بھان پرانیاں اول آباد نہ کیتو
بخش وفا فرید کیتی ول سن کر داد نہ کیتو

پیلھے پیلھے آپ خواجہ فرید سئیں کنوں اصلاح کرویندے ہن۔ آپدا کلام تصوف تے معرفت دے رنگ وچ رنگیا ہویا ہے۔ کلام وچ مٹھاس تے روانی ہے۔ پڑھدیں سندیں دل نہیں رجدا۔ نوروز سئیں کوں مٹھے مدنی محمد پاک نال وی سچا انس تے پیار ہا۔ آپ ایں کافی وچ لکھدن۔

کڈیں ہند ڈو آ سردار عرب
میڈے صحن خزاں ویران اتے
ہر ان انہاں چشمان اتے
تیڈے حلقے مہیم مدور توں
تیڈے جلوے نور منور توں
نت سوز کنوں ہے نالہ کناں
چشماں گریاں ہے بے ساماں

میڈی دلڑی دا دلدار عجب
بے جان شکل بیانان اتے
رکھ قدم ٹھمک رفتار عجب
تیڈی صورت مست مصور توں
تھئے ظاہر سئے انوار عجب
فریاد فغاں نت بت بے جاں
نوروز تیرا سرشار عجب

کجھ لوک نوروز سئیں کوں ڈوہڑیاں دا شاعر آہدن- پر اے غلط اے- آپ مولوداں، غزلاں تے کافیاں دی لکھدے ہن- آپدیاں کافیاں- مولوداں تے غزلاں وچ وی اوہے لڑتاں- چساں- جلوالاں- سریراں تے خوشیاں موجود ہن- موسم بہار وچ لکھی ہوئی ہک جھیں ایں بحر دے چند شعر سماعت فرمئو- جیڑھے موسم بہار وانگوں رنگ ڈکھیندے خوشیاں کھنڈیندے معلوم تھیندن-

باد نسیم سردی آوے موسم ڈیکھو پیاری طرح نیاری
ہر گل پھل تے مشک فشاں کرتھہ ناقہ تاتاری طرح نیاری
غنچہ نازک دہن ڈیکھو کیا سدا گلاب بہاری طرح نیاری
نرگس نوک کجل دی پاتی کرنا بو بلغاری طرح نیاری
بلبل خوش الحان تھیوے واہ چمن دی گل کاری طرح نیاری
قمری سرو صنوبر توں قربان تھیوے لکھ واری طرح نیاری
آ نوروز ڈوھیں رل مانوں موسم مست بہاری طرح نیاری

نوروز سئیں دے کلام وچ مٹھاس تے رس اے- پڑھن دی چس اے- پڑھدیں سندیں دل نہیں رجدا- آپ دے کلام کوں مولوی خیر الدین صابر ملتانی ہوراں نے مولانا حاجی برخوردار وفا ہوراں کنوں صاف صاف لکھواتے چھاپیاہا- ڈوہڑیاں دے ڈو مجموعے چھپ چکن- اتے پنجویں کتاب آپدی قصہ لیلیٰ مجنوں ہے-

آپ لکھن نہ جاندے ہن- ایں واسطے آپدا کلام مولوی رحم علی صاحب لکھدے ہن- جلال پور پیر والہ وچ آپدا کلام ڈاتورام لکھداہا- ایں واسطے آپدا بھوں سارا کلام ضائع تھی گئی- آپدی صحیح تاریخ پیدائش اتے وفات دا پتہ نہیں پیالگدا- پر کوشش جاری اے- ملاں پیر بخش صاحب جنہاں آپکوں پالیا ہا اووی اتے انہاندا پتر ملاں حق نواز فوت تھی چکن- نور روز سئیں دا پترت غلام سرور وی فوت تھی چکے- مولوی رحیم علی اتے انہاندا پتر مولوی جان محمد وی فوت تھی گن- یعنی نوروز سئیں دے ہم عصر لوک اللہ کوں پیارے تھی گئے حاجی احمد بخش سوہروں سئیں آہدن جو میڈی عمر سو سال کنوں آتے ہے- پر میں نوروز سئیں کوں کائنا ڈٹھاہا- انھوں معلوم تھیندے جو آپکو فوت تھئے ہوتے سو سال کنوں زیادہ عرصہ تھے گئے لھذا پیدائش توں گھن تے ہن تک دا عرصہ حاجی احمد بخش ہک سو سٹھ پنجاہ سال ڈساتے انہاں آکھیئے میڈے بزرگ آہدے ہن- نوروز سئیں دی ڈاڑھی چٹی تے پڑمی ہوندی ہئی-

آپدی شادی آپنی ہک رشتہ دار شرہاں مائی نال تھئی ہئی۔ جیندے وچوں آپ دا ہک پتر پیدا تھیا۔ آپ نے پتر دا ناں آپنے پیو دے ناں تے غلام سرور رکھیا ہا۔ آپدی وفات دے بعد شرہاں مائی نے بخشیندہ سوہروں نال شادی کیتی اتے اوندے وچوں وی ہک پتر جمیا۔ جیندا ناں ملک کمال ہا۔ شرہاں مائی دا پتر ملک کمال سوہروں وی فوت تھی گئے۔ نوروز سئیں ہک بزرگ تے ولی ہن۔ آپ کوں بزرگی ولایت آپڑیں پیر مرشد حکیم قادر بخش فقیر کنوں ملی ہئی۔ آپ جیڑھی جال دے ہلھے تلے بہہ تے ذکر الہی کریندے ہن۔ اوں جال دیاں کوئی ٹنگاں گل وچ پاوے ہا تاں بخار نہ آندا ہا۔ ایں گال دی تصدیق حاجی احمد بخش نے کر ڈتی جو میں خند جال دیاں ٹنگاں پاتیاں ہن۔ میکوں بخار دی فوراً خیر آ گئی ہئی۔

نوروز سئیں شریف، بھلے مانس، بزرگ، درویش صفت انسان ہن۔ آپ دنیاوی جھیڑے جھگڑیاں کنوں پرے رہندے ہن۔ آزاد طبیعت اتے صابری ہن۔ آپدا رنگ گندمی بہت صفلا ہا۔ قد درمیانہ۔ ڈاڑھی چاپویں تے پپڑی ہئی۔ فقیر ویں سادہ طبعیت دی وجہ کنوں ساوے رنگ دا لگھا پیندے ہن۔ پیراں وچ کھڑاویں جوتی تے سر تے قادری ٹوپی یا واٹویں پگ بدھیندے ہن۔ ذات دے بھٹی ہن۔

نوروز سئیں جلال پور پیر والہ چاہ حکیماں والا موضع شجاعت پور دے ہک باغ وچ خیرات دے چاول کھاندے ہوئے درد قلنج دی وجہ کنوں فوت تھئے۔ اتے وصیت دے مطابق آپکو ملاں حق نواز وستی دی مسجد دے اگوں دفن کیتا گیا۔ آپدی قبر مبارک نہر قطب واہ دے سمجھ ابھار پاسوں ہے۔ موضع کرانئی بستی ملاں حق نواز ہے۔ آپ دی مزار مبارک دی ڈیکھ بھال صفائی ستھرائی رانا سکندر حیات صاحب کریندن۔ آپ دے سوہنے من موہنے۔ مٹھے اتے رس بھریئے کلام دے کجھ نمونے پیش کریندے اں

نہ ونج مینتوں چھپ چھپ لک لک
برہوں بنڈل سر چھڑ چھڑ کڑ کے
پانہ تریڈھیاں نہ ڈے دڑ کے
برہوں بہادر ڈتی بھنوالی
ہے ہر چیز توں اندر خالی
اتھ نوروز میں ہار گئی دا
ہن اصلوں لاچار تھئی دا

ہار گیم موئی بھج بھج دھرک دھرک
سینہ تھرڑکے چھاتی پھڑکے
پی نہ روز لہو بھر ہک ہک
پھراں دیوانی مست موالی
ہے درداں دی ڈھک ڈھک
ہک پاسے بیمار پٹی دا
نہیں سنہدا تن ہن پٹی لت ملک

ملک جاوید اقبال

سرائیکی ثقافت دی گول

انسان دی تہذیب دی بنیاد اوں ویلے پئی جڈن او نیں تنگ و تاریک غاراں کوں چھوڑ کے دریاواں دے کنارے اتے وادیاں وچ راہون شروع کر ڈتا۔ تے ایں طرح انساناں دے آپس وچ میل جول دے نتیجے وچ رسماں تے ریتاں وجود وچ آئیاں تے ول مختلف قوماں نے انہاں رسوم کوں اپنی تشخص دا ذریعہ بنا گدا، رسماں یا ریتاں کہیں دی قوم دے جذبات دے اظہار کا ذریعہ ہوندن۔ ہر قوم دی اپنی ہک علیحدہ نفسیات ہوندی ہے تے اوہ ہر عمل کوں اپنے طریقے تے سوچ دے مطابق کریندی ہا۔ جیویں ہر قوم دے رسم و رواج تے ریتاں اوں قوم دی سنجان دا ذریعہ ہوندن، ایویں ہی اساڈے سرائیکی علاقے دے رسم و رواج تے ریتاں اپنی انفرادیت دے لحاظ نال ہک اپنا تے نشابر مقام رکھیندن۔

روہی، تھل تے دمان دے حسین امتزاج دا ناں سرائیکی تل وسیب اے۔ صادق آباد توگھن نکے ڈیرہ اسماعیل خان تک دا ایہ علاقہ اپنے بے پناہ خوبیاں تے بے مثل تہذیب دی وجہ توں ہک نویکلا مقام رکھیندے۔ دھرتی دی ایں مٹی وچ اسا کوں ہزاراں سالاں دے راز دفن تھئے ہوئے ملدن اتھاں روہی چولستان دے موسم دی شدت، بیٹ دے علاقیاں دی بی نیازی، تھل دے علاقے دی محرومیاں اتے سرسبز میداناں دی محبت اساڈے مزاجاں دی ترجمان ہے جیویں ایہ علاقہ اپنے موسمی مزاج دا کھرا ہے ایویں ہی اتھوں دے لوک دی اپنے قوم دے سچے اتے عمل دے پکے ہن۔ جیہڑا انہاں کوں ڈوجھیاں قوماں توں منفرد کریندے۔

مذہب کہیں دی قوم یا علاقے دا ستون ہوندے۔ اتے اساڈے سرائیکی تل وسیب وچ مذاہب حک اینجھے ستون دی حیثیت رکھدے۔ جیہندے اوتے اساڈے لوکاں دے عقیدت دی چھت قائم ہے۔ ایں چھت دی چھاں وچ اساڈے ایہ سدھے تے سادہ لوک تصوف دے مسئلیاں توں بے نیاز تھی کے خداوند تعالیٰ دا شکر ادا کریندے راہندن۔ اساڈے وسیب دے ہر شہر، ہر قصبے اتے ہر دیہات وچ مساجد نظر آندن، اتھاں تک کہ اگر کہیں جاتے چار گھر وی ہن تاں وی اتھاں ہک چھوٹی جئیں مسجد ضرور نظر آسی۔ مذہبی

حوالے نال اساڈے لوک صوفیا اکرام اتے بزرگان دین نال اپنی بے پناہ محبت تے عقیدت رکھیندن، کیوں جو بزرگان دین نے ایں علاقے وچ اسلام دی اشاعت واسطے بے پناہ خدمات سرانجام ڈتن، ایں سانگے اتھوں دے لوگ انہاں دے مزاراں اوتے حاضری ڈے کے اپنی عقیدت دا اظہار کریندن۔

مذہبی حوالے دے علاوہ اساڈے وسیب دی ہک نویکلی پہنچان اتھاں تھیون والے عرس تے میلے ھن، میلے عام طور تے موسم بہار وچ بزرگاں دے مزاراں اوتے۔ تے فصلاں دے پکن تے منائے ویندن، جتھاں مختلف قصبیاں تے دیہاتاں دے لوک ھک جاہا تے کٹھے تھی کے اپنی تہذیب دے رشتیاں کوں مضبوط کریندن اتے ایں طریقے نال صدیاں توں قائم اپنی ایں تہذیب دی بقا دی جنگ دا ھک نواں اہر کریندن۔

اساڈے وسیب دی ھک بئی خوبی جھیڑی ایکوں ڈوجھیاں علاقیاں توں ممتاز کریندی ہے۔ اوہ انہاں دا ڈکھ سکھ وچ ھک بئے دا ساتھ ڈیون ہا۔ مشرق دی ایہ ریت ھے کہ جھیڑے ویلے ہک نواں جوڑا اپنا گھر وسیندے تے سارے رشتہ دار، دوست احباب، ہمسائے انہاں دی ایں خوشی وچ ضرور شریک تھیندن۔ ایں موقع تے سانگے بانگے دیاں ساریاں رسماں، گنڈھیں بدھیجن، جنج دی تیاری، مجرے، ویل گنوائی، جھمر تاڑی، گھوٹ کوار وچ لانواں ڈیون، برادری دے سامنے ورسی اتے ڈاج گنڈواون، اے سبھے رسماں ھک نو یکلا مقام رکھیندن۔ خوشی دے ایں موقع تے جوان چھوہریں کوار دے نال بہہ کے ڈھولک دی تھاپ اوتے خوشی دے گیت گاندن۔ گھوٹ دے یار دوست گھوٹ کوں مہندی لیندن، سہرا پویندن، گھوڑے تے بلھیندن، غرض ایہہ چھوٹیاں چھوٹیاں رسماں ادا کر کے خوشی دا اظہار کریندن۔ اتھاں بزرگ اپنے بالاں نال شفقت دا اظہار وی کریندن۔ اتے ایں طرح ڈو خاندان ھک بئے دے نال پیار محبت دے رشتے وچ گنڈھیج ویندن۔

لوگ گیت تے قصے اساڈی ثقافت وچ بہوں اہمیت دے حامل ھن اج وی دیہاتاں وچ لوک سیالے دیاں سرد راتاں وچ بھاہ دے انباہ دے گرد بہہ ویندن تے اتھاں قصہ گو قصہ سنڑیندے، تے کوئی کھل ہس کے لوکاں کوں خوش کریندے۔ غرض ایہہ لوک ایں طریقے نال اپنی ایں چھوٹی جئیں زندگی کوں خوبصورت بنڑیندن، اے اوہ لوگ ھن جیہڑے حسد تے بغض کنوں پاک ھن، ڈوجھیاں کوں خوشیاں ڈیندن تے آپ وی خوش راہندن۔ اے لوگ اپنے چھوٹے چھوٹے مسئلے پنچائت دے ذریعے حل کریندن۔

امن پسند مزاج دے مالک ھن - اتے ھک ڈوجھے دی عزت کرن اپنا فرض سمجھدن ، مہمان نوازی اساڈے وسیب دے لوکاں واسطے باعث عزت ہوندی ہے اپنے مہمان دی بھوں قدر کریندن - اگر کھیں وستی دے ھک گھر وچ مہمان آونے - تاں اوہ اوں کلہے دا مہمان نئیں ہوندا - بلکہ ساری وستی دا مہمان ہوندے - لوگ آپس وچ رل مل کے پیار و محبت نال راہندن - ایویں وستی دے کچیاں ہویلیاں، پنڈ چنڑن والے چاڑھے ، پتناں دے ملاحاں ، اجڑیاں غرض ہر ھک اپنی ذات دے حوالے نال اساڈے وسیب دی شان دے دادھی ہن -

ایں تل وسیب وچ روہی دی تپ دی ریت ہووے، تھل دا چٹیل میدان ہووے تے بھادیں دمان دی زرخیز مٹی اے سب اساکوں بھوں پیاریاں ھن - کیوں جو اے دھرتی دے سوہناں رستاں اساڈے کوں اساڈے وڈوڈیریاں دی امانت ھن - ایں دھرتی وچ راہون والا ہر شخص انہاں نعمتیاں کنوں واقف ہا اے سب رسماں رستاں اساڈیاں ھن اتے اساڈے علاقے دے ایہہ لوک اساڈی ایں دھرتی کوں رنگ لاون تے اوندا حق ادا کرن دا حوصلہ رکھیندن ، تے ایں دھرتی دے لوک اساڈے وسیب تے ساڈی پچھان دا ذریعہ ھن -

"سرائیکی لسانیات" ھک جائزہ

سئیں دلشاد کلانچوی سرائیکی دے مہاندرے لکھاری ہن لسانی تحقیق وچ انہاں کوں بہوں اہمیت حاصل ہے۔ کیوں جو زبان و ادب دی گول تے پرکھ کیتے انہاں نے حیاتی خرچ کیتی اے "سرائیکی لسانیات" انہاں دی ھک انتہائی کامیاب تے مفید کتاب ھے جیکوں اکادمی سرائیکی ادب بہاولپور نے بہوں خوبصورت گیٹ اپ نال شائع کیتے۔ 200 صفیحتاں دی ایں کتاب وچ کلانچوی صاحب نے سرائیکی لسانیات دی پوری تاریخ تے نظریات بیان کر ڈتے ھن تے زبان دے بارے وچ بئے زباناں دے دانشوراں دے نظریات دی پیش کیتے ہن کتاب دے شروع وچ ھک گالھ دی عنوان نال اولکھدن جوا ے سرائیکی لسانیات دے حوالے نال کوئی باقاعدہ کتاب تاں کینی البتہ ایندے وچ کجھ بنیادی گالھیں ضرور سامنڈیں گھن آیاں تاں جو ناواقف حضرات کیتے کجھ رہنمائی تھی سگے۔

ایں کتاب کوں انہاں ڈوں حصیاں وچ تقسیم کیتے پہلے حصہ دا عنوان لسانی تحقیقات ہے تے ایں حصے وچ انہاں لسانیات دے علم دی اہمت تے روشنی پاتی ہے تے زبان دے زندہ رہون کیتے اوندی عالمگیری اوصاف تے تبصرہ کیتے۔ ایندے بعد لسانی گروپ بندی وچ سرائیکی زبان دی سنجان دے حوالے نال جارج گریرسن دے ہند آریائی زباناں دی تقسیم کوں چارٹ دی مدد نال سمجھائے تے نامور محققین دے نظریات کوں کٹھا کرتے سرائیکی دامنڈھ گولنڑدی سوہنڑی کوشش کیتی اے سرائیکی دا تاریخی پس منظر بیان کریندے ہوئے انہاں نال نال دی زباناں دا تجزیہ کیتے تے انہاں زباناں دے الفاظ تے لہجیاں کوں سرائیکی لفظاں نال موازنہ کرتے پیش کیتے۔

ہر عہد وچ سرائیکی کوں مختلف ناواں نال یاد کیتا گئے انہاں ناواں دی توجیہ تے سرائیکی ناں تے اتفاق کوں وی سئیں کلانچوی صاحب نے اپڑاں موضوع بنڑائے زبان دیاں نحوی تے حرفی خصوصیات بیان کریندے ہوئے انہاں حروف تہجی تے انہاں دیاں مخصوص آوازاں ، اعراب تے مصادر دا ذکر

کریندے ہوئے زبان دی وڈائی تے آفادیت کوں دلیلاں نال ڈسانے

رسم الخط کہیں وی زبان واسطے بہوں اہمیت دا حامل سمجھا ویندے سرائیکی رسم الخط دی تاریخ تے علامتاں دا استعمال انہاں ھمدار اساڈے سامنڑیں رکھی اے تے موہنجوداڑو دے علامتی حروف تے ملتانی دے علامتی حروف دی مشابہت کوں شکلاں نال واضح کیتے تے سرائیکی کوں سندھی تہذیب وچوں ارتقاء ملے، ایندے شواہد ڈتے ہن۔

جارج گریسن ھک مغرب دے نامور محقق ہن انہاں نے "لنگوسٹک سروے آف انڈیا" وچ لہندا تے پنجابی زبان دا نظریہ پیش کیتے انہاں نے آریہ سماج دا ذکر کریندے ہوئے زباناں کوں ڈوں دائریاں وچ تقسیم کیتے باہر دا دائرہ جیندے وچ پنجابی، سندھی گجراتی، راجپوتانی، مرہٹی، بہاری، بنگالی اڑیہ تے اسامی زباناں شامل ہن تے اندر دے دائرے وچ ہندی، بانگڑو، قنوجی تے برج بھاشا وغیرہ شامل ہن۔

باہر دے دائرے دا نظریہ بیان کریندے ہوئے جارج گریرسن نے لہندا کوں بہوں بھرپور اظہار دی زبان قرار ڈتے تے لہذا سرائیکی دا ڈوجھا ناں اے تے ایندے قریب ترین زبان ہے۔

یوائے سمرنوف ھک بے وڈے دانشور ہن جنہاں دا تعلق روس نال ہے تے انہاں دی کتاب "دی ہندی لینگوئج" روسی زبان وچ لکھی گئی۔ جیندا بعد وچ انگریزی توں سرائیکی وچ ترجمہ تھئی ایں کتاب وچ سرائیکی بولن والیاں دی تعداد ھک کروڑ 45 لکھ ڈسی گئی ہے۔ یوائے سمرنوف نے وی سرائیکی زبان دے بارے اچ اپنڑیں نظریات بیان کریندے ہوئے اینکوں بہوں وڈے علاقے وچ بولن آلی زبان آکھے

-

اوبرائن نے سرائیکی زبان دے بارے وچ اپڑیں نظریات بیان کریندے ہوئے آکھیا جو سرائیکی سنسکرت زدہ زبان ہے تے ایندے بہوں سارے لفظ سنسکرت والے ہن لیکن انہاں دے اے خیالات صحیح کینی کیوں جو سرائیکی زبان دا تعلق دراوڑی زبان نال رلدے بہر حال اوبرائن نے زبان دی خدمت وچ حصہ گھدے تے اینکوں دراوڑی زبان تسلیم کیتے

سئیں دلشاد کلانچوی دی کتاب سرائیکی لسانیات" وچ مشہور محقق ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل دے خیالات تے نظریات کوں وی پیش کیتا گئے ڈاکٹر کرسٹوفر شیکل لندن یونیورسٹی وچ ایشیا دی زباناں دے پروفیسر ہن انہاں سرائیکی دا ارتقاء مراکز تے قسماں دا ذکر کیتے انہاں مرکزی سرائیکی، شمالی، جنوبی، جھنگی، شاہ

پوری تے سندھی سرائیکی کوں علاقائی تقسیم دے حوالے نال پیش کیتے۔

مغربی محققین دے علاوہ ایں کتاب وچ سرائیکی لسانی بحثاں مشرقی محققین خاص طور تے اردو دے نقاد حافظ محمود شیرانی دے نظریات وی لکھے گئین جھڑے انہاں سرائیکی زبان دے بارے وچ اپڑیں مشہور کتاب "پنجاب میں اردو" وچ لکھے ہن۔ سید محی الدین قادری روز لسانیات دے ماہر شمار کیتے ویندن، انہاں نے وی مختلف چارٹاں تے نقشیاں نال زباناں دی گروہ بندی کیتی اے اینویں ای ڈاکٹر شوکت سبزواری نے سرائیکی زبان دے بارے وچ کوئی واضح گالھ تاں نئیں کیتی البتہ کتھائیں کتھائیں اشارتاً ذکر ضرور کیتے۔

سرائیکی زبان دے محققین قاضی فخرالدین راضی تے ڈاکٹر مہر عبدالحق دے نظریات وی شامل کیتے گئین ڈاکٹر مہر عبدالحق ہند آریائی زبان وچ پنجابی، لہندا تے ملتانی دا مقام متعین کیتے تے سرائیکی الفاظ دا بے زباناں نال تعلق کوں واضح کیتے۔ ڈاکٹر صاحب نے رسم الخط دے مسائل وی کھیں حد تک حل کر ڈتے ہن انہاں نے سرائیکی دا بلوچی نال، سندھی، لہندا تے پنجابی نال اشتراک کوں وی بیان کیتے۔ ظامی بہاولپوری نے وی سرائیکی زبان دے بارے وچ اپڑیں خیالات دا اظہار کریندے ہوئے اپڑیں نظریات بیان کیتے ہن تے انہاں نے زور ڈتے کہ سرائیکی سندھ دے قدیم لوکاں دی زبان ہے تے بہوں پرانی زبان ہے عتیق فکری دے نظریات دے مطابق سرائیکی عربی دے نال بہوں قریبی تعلق رکھیندی اے تے سندھ دی تہذیب تے زبان سرائیکی دے ارتقاء دا سبب ہے انہاں نے سرائیکی دی قدامت دا ثبوت او مرثیے آکھن جھڑے سرائیکی وچ قدیم زمانے توں لکھے ویندے پن۔

سرائیکی لسانیاں وچ او تمام مواد شامل کر ڈتا گئے جیرھا کھیں زبان کو سمجھنڑ کیتے ضروری خیال کیتا ویندے ایں کتاب دی زبان نہایت سادہ تے آسان ہے اے کتاب خاص طور تے ایم اے دے طالب علماں دی ضرورتاں کوں سامنڑیں رکھ تے لکھی گئی اے لیکن ایں کتاب کو نڑیں رکھ کے اساں آکھ سگدے ہیں جو کلانچوی صاحب نے بہوں محنت نال تمام محققین۔ ماہرین لسانیات دی رائے کوں کٹھا کرتے سوہنڑیں انداز وچ پیش کر ڈتے اے کتاب گیٹ اپ دے اعتبار نال وی خوبصورت اے ایں کتاب دا مل 45 روپے ہے تے اینکوں سرائیکی لائبریری دے زیر اہتمام اکاومی سرائیکی ادب بہاولپور نے شائع کیتا ہے۔ کتاب دے آخر وچ ایم اے سرائیکی دے طالب علماں کیتے امتحانی سوالات وی ڈتے گئین جنہاں کوں ڈیکھ تے طالب علم ایم اے دے پرچے وچ پچھن آلے سوالات دا انداز ڈیکھ سگدن تے ایناں

سوالات کوں پڑھ کے امتحان دی تیاری وی بہتر انداز نال کر سگدن ایں حوالے نال اے کتاب طالب علماں دے نال نال عام قاری واسطے وی بہوں زیادہ معلومات رکھیندی اے تے اینکوں پڑھ تے اساں زبان کوں بہتر انداز وچ سمجھ سگدوں۔

"افسانہ نمبر"

ماہی "سرائیکی"

بہوں جلدی افسانہ نمبر چھپیندا پئے ،

ایندے واسطے افسانے تے مضامین پٹھو ،

اساں تانگی ہیں

(مدیر)

سنگت، جرڑت، محبت

بندے دی بندے نال جرڑت، سنگت، محبت، رشتے تے بھرپی او کوں اوں وصال آلے پاسے گھن ویندن، جیہڑا کامل ہوندے، تے ایہہ او منزل ہے جتھاں بندہ بندے نال رل تے ھک تھی ویندے، تے این جاء تے ھک تھی کراہیں وی او کلھا نیں راہندا بلکہ آنپڑیں محبت تے سنگت رلے رل تے پوری دنیا نال گنڈھیج ویندے۔ انسان کوں رل مل راہون، باہون تے بولن آلا زناور آکھا ویندے۔ این سانگھے اوندیاں ضرورتاں وسیب توں انجھ رہ تے پوریاں نیں تھی سگدیاں،

ثقافتی تاریخ ڈسیندی ہے جو دنیا وچ نہ مٹن آلی تہذیبی تے ثقافتی تخلیقاں کرن آلیاں سامنڑے انساناں دے معاشرے وچ اقتصادی مسئلیاں دے نال نال جیہڑا ڈوجھا وڈا مسئلہ ھئی۔ او ایہو ھئی۔ جو بیگانگیت کوں کیویں مکایا ونجے، انجھ کوں کٹھا کیویں کیتا ونجے، ھک تے ھک کوں رلاتے یاراں کیویں کیتا ونجے۔ ہابیل تے قابیل آلے جھیڑے دی روایت کیویں مکائی ونجے، انسان کوں ھک بئے دے نیڑے کیویں کیتا ونجے۔ معاشرے وچ تھیون آلی ترقی دے نتیجے وچ کیویں ٹھپاونجے، تے ایہ صرف اج دا نیں بلکہ غاراں دے واسیاں دا وی مسئلہ ھئی۔ جو سنگتاں کیویں جوڑیاں ونجن، ھجر دے بھانبھڑ کیویں وسمائے ونجن، مذہب، سیاست، ثقافت، آرٹ وسیب، تخلیقاں تحریکاں تے ازم آنپڑیں طور تے انسان دے وصال دے ارمان کوں پورا کرن کیتے راہواں کڈھیندے رہے۔

انسان ڈوجھیاں مخلوقاں توں ایں سانگھے انجھ تے وڈا سڈیندے، جو اوندے کوں عقل ہے۔ اور رل مل راہون جانڑے دے، تے محبت کوں دی اوندے واسطے تخلیق کیتا گئے، ڈوجھے جانداراں وانگوں انسان دے سر تے دی جبلتاں دے ان ڈٹھے سنگھ ھن، پر او آنپڑیاں جبلتاں دے سر زور زناور کوں عقل دے کلے نال بدھ تے رکھیندے، تے سیانئے وی ایہو آہدن جو جیہڑے ڈیہوار انسان نے آنپڑیں جبلتاں تے بنیادی انگیختاں کوں قربان کرن سکھایا۔ اوں نے تہذیب دی پوڑھی تے پیر رکھ ڈتا ہا۔ نتاں ساہ گھنن غذا کھانون، تے جسمانی کتھار سز نال زناوردی کرگھیندن، " برٹرینڈرسل دے خیال وچ محبت کوں ابجھے

ون وانگوں ہووڑاں چاہیدا ہے، جھوندیاں جڑاں زمین وچ ہوون تے لتھیاں ہویاں ہوون تے جھوندیاں مناحاں جنت توڑیں پھیلیاں ہویاں ہوون "ایں سانگھے لی زمانہ اساں محبت دی ضرورت تے اہمیت توں انکار لے کرسگدے۔ ایرک فرام دے مطابق عشق اوں رویے یا سوچ دا ناں ہے جھوندی بنیاد تے عشق کرن آلا پوری دنیا نال گنڈھیج ویندے "

ایں سانگھے اساں عشق دے لفظ کوں وسیع تر معنیاں وچ ڈیدے ہیں۔

محبت تے اعتماد لازم و ملزوم ہن۔ کارل مارکس آہدے جو انسان کوں انسان دی حیثیت نال قبول کرو، تے ایندے ایں رشتے کوں وی انسانی رشتے دی حیثیت نال قبول کرو تاں ای آساں محبت دے بدلے محبت تے اعتماد دے بدلے اعتماد گھن سگدے وے "

کہیں دی بندے نال سنگت جوڑن کیتے ضروری ہے جو اساں اوں بندے کوں گوشت پوست دا نیرا : جذبات تے عقل رکھن آلا انسان سمجھوں تے این گاگھ کوں پلے بدھ گھنیوں جو انسان بے جان چیزاں وانگوں کہیں دی ملکیت کینی، تے نہ ای سٹیٹس

(STATAS) دے ترکھی دے چاتے اوندے جذبیاں، محبتاں تے خلوص کوں تولن شروع کر ڈیوؤں،

فاشزم رویے تے سرمایہ دارانہ نظام سنگتاں، محبتاں تے تخلیقی صلاحتیاں دے رستے دریاں اٹکاں ہن ایں واسطے بندے دی بندے نال جڑت ضروری ہے۔ نتاں کھیپ دے ناگ وشوہیں اوندیاں تخلیقی قوتاں کوں نگل ویندیاں ہن تے ول پھوکڑدا عمل شروع تھی ویندے۔

ایہ تخلیقی قوت نشابر تھیندی ہے تاں بندہ، بندے آلے پاسے چھکیندے، فرائیڈ دے نظریے موجب ایہ چھک عورت مرد دی ہووے یا ایندے اظہار کیتے بیاں راہواں مثلاً زرعی تے صنعتی پیداوار تے این وچ اضافہ، شعروادب تخلیق کرن، ڈکھ سکھ ونڈن، تعمیری تے سیاسی کم کار، شعور جگاون وغیرہ ایہ سبھے کم ایجھے ہن جنہاں وچ تخلیق دا جوہر ضروری ہے۔ تے انہاں وچ بندیاں دی سانجھ ضروری ہے۔

جیکر اساں آنپڑیں رویاں وچ خلوص دی خشبو رلا گھنیوں، تے محبتاں ساڈی سائیکی دا حصہ بن ونجن، تاں محبت دے ایں فلسفے کوں سمجھن ایدا اوکھا نا راہسی جو محبت گھنن دی جاتے ڈیون دا عمل ہے تے سنگت دے ایں عمل وچ بندہ آنپڑیں انفرادیت دی قائم رکھ سگدے۔

لوڑھ این گالھ دی ہے جو ذاتی مفاد نے جیہڑیاں کندھاں چار چپھیروں اسار ڈتن، انہاں کوں سنگت دی طاقت نال ڈھادٹنا ونجے تے۔ انسان نفرتاں دی بند گلی توں نکل تے محبتاں آلی اوں راہ تے آوے جیہڑمی کھلے میداناں، ساولاں، آبادیاں، آزادیاں تخلیقاں، سنگتاں، جڑتاں تے محبتاں آلی ہے۔۔۔

کافی

وطن بیگانے دل نہیں آونا
کولے رہساں مول نہ سہساں
یاد کیتم دلدار
ہجر دا باری بار

وسریا سارا راج ببانہ
سرخی کجل موساگ گیو سے
وسر گیا گھر یار
بیٹھ پیا ہار سنگار

پاروں ڈسدی جھوک سجن دی
دیس عرب دا ملک طرب دا
کیوں رسہاں اروار
سارا باغ بہار

روہی راوے روہیں رویس
سانون آیا روہی وٹھڑی
پس گیا کرہوں قطار
بار تھی گلزار

دارمدار فرید ہے دلنوں
ڈو کھڑے تارو تار

خرم بہاول پوری

کافی

ساگے پیت پریت دے سارے
وہ جو کاریاں کر گیا ساڈیاں

ساکوں ساڈا سانول سائیں
ڈکھاں توں چھڑ والو نون والا

یار پنل اج توڑ گیا
ہاں وچ ساڳاں پوڑ گیا

بر وچ روندا چھوڑ گیا
ہنجھوں ڈے ڈکھ ڈور گیا

خرم اج او بندہ دلبندا
آپاں توں منہ موڑ گیا

جانباز جتوئی

غزل

تیڈے راہ دی سوہنا سیاں چھڑیندا خاک بیٹھا ہاں
میں وحشت وچ لباس دا تن کریندا چاک بیٹھا ہاں

میں سوئیاں پوڑ پھٹ اپنے پیا کتر یندا ں کھل کھل تے
متاں سمجھو جو زخماں دے میں سیندا چاک بیٹھا ہاں

جو بے کس جاں تے میکوں کرن بے شک سمجھے ٹوکاں
ابیں گالھوں میں اپنے وچ رلائی خاک بیٹھا ہاں

متاں بھل تے لکھیا ہووے میڈے ماہی نے میں ڈو خط
میں منت کرتے ڈاکیے دی پھلیندا ڈاک بیٹھا ہاں

میں پنجرے قید تیڈی وچ بوڈا خورسند ہاں ماہی
خدارا کھمب میڈے پٹ ست تھیا اوڑاک بیٹھا ہاں

نکل ساری پلیندی گئی تیڈے جانباز دی جیوں
نیں رو رو تے تیڈی سک وچ تھیا بن پاک بیٹھا ہاں

گجھیاں گاریاں

دولا! ساریاں چھڑکاں بھن سٹ
ڈوں ڈینہہ وے خلقائیں پکھی
نہیں پھسیندے
تیڈے سوہنے بختاں والے
ہسدے وسدے باغ اچ خوشبوئیں دیاں پریاں ذمن

رنگیں دیاں سرمست بہاراں
گڈیاں کھیڈن۔
ہلک ہلک بوکھرے نال توں اتھاں
سوسو گاریاں لاتی بیٹھیں
جاجا کوڑکیاں پورٹی پھیر دین
تیڈے جوگے موت سنہیے
پکھی ساہ سوادے بکھے

قاسم جلال

روہی دی بہار

آروہی دی ڈیکھ بہار
ہر منظر ہے رنگاں بھریا سہنڑاں
دل چھک تے ہاں ٹھار

وسدیاں پن، متراں دیاں جائیں
گوپے، چھپر، ڈھاریاں، سالھیں
روز سنیدٖن سنجھ صباحیں
گھر گھر مٹیاں دے گھبکار

جدٖن سجھ دیاں مسکن کرناں
روہی وچ کھنڈ ویندن خوشیاں
ٹبے، ڈھر، بھٹاں، دڑیاں
لشکاں مارن چار چدھار

مست نظارے بھنگڑا پیندن
ٹھڈھیاں ہیلاں جھمراں لیندن
روہی دے سب ڈکھ ٹل ویندن
جدمن تھیوے بینگھ ملہار

ول ول ایویں کھمن کھمے
بال جیویں کئی لک چھپ کھیڈے
خوش ہے تسی روہی ۔ سن تے
جھمدے بدلاں دے گجکار

خوش ہن اٹھ، ڈاچیاں تے توڈے
بھیڈاں ، بکریاں ڈاند تے گابے
ہر جا مینہ دی واسو واس اے
ہر ٹوبھا ہے تارمتار

مینہہ وسدے تاں ویندن ٹھر ٹھر
لانے ،مورے ، جالیں ، گکر
کھجیاں ، کھنبیاں ، جنڈ دے سنگر
درماں کترن ، پھوگ تے کھار

ٹھمکیندن روہی دیاں جٹیاں
پوپے ، بولے ، چوڑے ، ہسیاں
مرکیاں ، کنگن تے رمجھولاں
گھنٹیاں دانئیں کوئی شمار

ہر شے سہنڑی ہے روہی دی
کھہ تلے دار ، فلاسی ،
چادر ، بوچھن ، گھگھرا ، چولی
گندی ، چانٹاں کھیس ، لکار

کپا ، گھگھی ، لغن ، پٹروپی
تھال ، منجھولا ، سگلا ، گڈوی
جبیرنا ، مٹی ، کنی ، چکی
ونکی ہے ہر شے دی ہزار

نانگ ، جتاے ، کوے کرڑے
ہرن ، گدڑ ، سیہڑ ، جاہے
گیرے - ڈوڈر کاں تے وہیے
سب ہن قدرت دے شہکار

سب کھاندن سک نال میترے
چبھڑ، کھکھڑیاں، کھمن ڈوڈے
سیٹوں، سناں، ساگ تے ڈھوڈے
چس ڈیندے ڈیلھوں دا اچار

شام کوں چھیڑو رلے، ڈھانڈے
گھر ولدن چٹکیاں چھنکیندے
ہر ہک دگ تے ہر ہک رہ تے
ہوندن گھنڈاں دے گھنکار

ٹی، وی کے پروگرام "رُت رنگیلی" میں نشر ہونے والے ڈرامے کا منظر، اسلم قریشی اور صاعقہ اور فیاضی نمایاں ہیں۔

ٹی وی پروگرام "رت رنگیلی" کے سٹیج شو جھوک میں اقبال مصطفےٰ اور کمپیئر نصر اللہ خان ناصر۔